

*Көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері,
әдебиет сыншысы, жазушы-публицист
С. Әшімбаевтың 70 жылдығына арналған*

ҰЛТТЫҚ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ: ҚАРЫЗ БЕН ПАРЫЗ

*Халықаралық
ғылыми-практикалық конференцияның*

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, 6 қазан, 2017 жыл

МАЗМҰНЫ

Мұтанов Ф.М. Алғы сөз. Қарыз бен парыз.....6

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

<i>Оразалин Н.М.</i> Тереңдік пен кемелдік кеңістігі.....	12
<i>Дзюба С.В.</i> О роли интеллигенции в построении современного гражданского общества.....	18
<i>Қалижанов У.Қ.</i> С. Әшімбаевтың рухани әлемі.....	26
<i>Елубаев С.</i> Сағат пен Шәрбан.....	33
<i>Қойгелдиев М.Қ.</i> Сағат Әшімбаевтың «Талант пен талап» мақаласына байланысты	36
<i>Ергөбек Қ.</i> Жанын жалау еткен	43
<i>Дәдебаев Ж.Д.</i> Сағат Әшімбаевтың қазақ әдеби сынындағы орны	50
<i>Молдабеков Ж.Ж.</i> Рухани кемелденудің таңбалары, тұғырлары.....	53
<i>Қастай Д.</i> Сағат Әшімбаев – әдеби сынның майталманы.....	59

1-СЕКЦИЯ. С. ӘШІМБАЕВ – КӨРНЕКТІ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ, ӘДЕБИЕТ СЫНШЫСЫ, ПУБЛИЦИСТ

<i>Медеубекұлы С.</i> Заманның сөзін сөйлеген қоғам және мемлекет қайраткері, сыншы, замансөз зергері Сағат Әшімбаев туралы	63
<i>Доспанбетов Ұ.</i> Шындық пен талантқа мұндастық.....	73
<i>Сарбалаұлы Б.</i> Кенен қаламгер, кемел қайраткер	81

2-СЕКЦИЯ. С. ӘШІМБАЕВ ЖӘНЕ ӘДЕБИ СЫННЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Ісімақова А.С.</i> Сағат Әшімбаев – қазақ әдеби сынының сарапшы сарбазы.....	96
<i>Негимов С.</i> Сағат рухымен сырласу.....	100
<i>Мұсалы Л.Ж.</i> Ақиқатқа іңкәр, парасатқа құштар ғазиз жүрек	104
<i>Мәмесейіт Т.</i> Сымбаты бөлек сыншыл ой.....	107

*Қастай Д.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық
университетінің студенті
Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.д., профессор К. Қамзин*

САҒАТ ӘШІМБАЕВ – ӘДЕБИ СЫННЫҢ МАЙТАЛМАНЫ

Адамзаттың ең асыл қасиеттерінің бірі – сөз өнері мен жазу машығы. Өмірде болған небір оқиғалар мен құбылыстар, тіршіліктің сан алуан түсті бояулары мен айшықтары өскелең жас ұрпаққа сөз бен сана арқылы бас ұрды. Тіпті оның қасиетінен қуат алған көсемсөз зергері Ахмет Байтұрсынұлының да бір сөзінде: «...Бір нәрсе турасындағы пікірімізді, яғни қиялымызды, яки көңіліміздің күйін сөз арқылы жақсылап айта білсек, сол нағыз сөз өнері болады. Ішіндегі пікірді, қиялды, көңілдің күйін тәптіптеп қисынын, қыры мен кестесін келістіріп сөз арқылы тысқа шығару – нағыз сөз шығару болады. Шығарма дегеніміз осылай шығарған сөз...» - деп баға беруі тегін болмаса керекті [1]. Ал, сол сөзді қоғамда болаттай балқытып, сымша иетін адамзатта құдіретті бір күш бар. Ол күштің қауқары өз кезеңінде шындықпен жанасады да халыққа ұлттық рух пен ойданды ақиқат сыйлайды. Кертiгi кеткен қоғамның келеңсіздігін баса қаусырып, жақсылықпен жымдаса әрекет етеді. Оған иелік етуде ерекше талант қажет. Талантын болмаса талабың келіспейді, талабың болмаса, сөзсіз, тектілігің зая, шығармашылық тынысың тапал. Сондықтан да болар оның құдіретіне дауалау қиын. Ал бойыңнан аталғандары қылаңдаса қуанбақ керек. Ұғынықты: Түзу жолмен келесің. Даналық жолымен, Сағат Әшімбаевтың жолымен, әдеби сыншы болу мақсатында Сағат-Ханның сүрлеуімен...

Ішкі рухани дайындықтары мол, табиғи ізд Сағат Әшімбаев - қазақ әдеби сынындағы әлеуметтік сипаттағы сын жазу мен ерекшеленген дара сыншылардың бірі. Сында жарқ етіп көрінген С.Әшімбаев жаңаша талдау-таныммен жазылған ойлы, парасатты сын мақалалармен сол тұста қазақ әдеби сынына жаңа леп, тосын бетбұрыс әкелді деуге болады. Өйткені, бұған дейін сында белгілі бір аға ақын-жазушылардың шығармаларын сөз ету, танымал топтың төңірегінен мәймөңкелеп шыға алмау дәстүр сияқты болып кеткен еді. С.Әшімбаев қазақ сынындағы осы жағдайға жаңғырту енгізді. Сүреңсіз, жылымшы сын-сымаққа қарсы білек сыбана күрес ашты [2]. Сағат Әшімбаевті өзінің сыншылығымен әдеби ортаға танытқан оның бойындағы алғашқы ауыл кітапханалары мен қаланың кітапханалары дарытқан білім мен өзінің табиғи жан-жақтылығы, талапшылдығы,

тегеуірінділігі, ұлтжандылығы болды. Алпысыншы жылдардың екінші жартысынан бастап «Қазақ әдебиеті», «Лениншіл жас», «Жетісу» газеттерінде, сондай-ақ «Жұлдыз», «Жалын» журналдарының беттерінде жиі-жиі жарық көретін сыншы-журналисттің ойлы, отты макалаларды шағын студенттік орталар мен үлкен әдебиет жиындарының сауатты, салдарлы талқы-тыңдауларына қалай түсіп, әр алуан пікірталастардың талай арқауына айналды. Тырнақалды туындыларының өзінде-ақ сын түсінігіне анықтама беріп, өзінің әдеби қарымын байқатты.

Алғашқы «Сыншыл ой туралы сыр» макаласында Сағат Әшімбаев: «...жанымен сүйіп, тәнімен күймейтін адамдардың сынның беделін түсіргеннен басқа берер пайдасы шамалы демекпіз. Сыншы таланты – аса сирек. Сыншылық екінің бірінің қолынан келе бермейтін қиын өнер екендігін кезінде сыншы корифейі Белинскийдің жақсылап айтып кеткендігін білеміз. Сондықтан да сында кез келген білімі таяз, білігі төмен теориялық дайындығы жоқ, сын эстетикасынан, тарихынан хабары шамалы жандардың ермегіне айналдырмау – сын абыройын қорғау болып табылады...[3]» - деп батыл пікір білдірді. Сағат Әшімбаев қолтаңбасын оның көркем ой мен қоғамдық ғылымдарды сабақтастыра отырып, кез келген дүниелік құбылысты көркемдік құбылыспен шендестіре, салыстыра талдауынан аңдауға болады.

Сағат Әшімбаев өзінің кітаптарына атау беруге аса ыждағаттылықпен қараған автор. 1982 жылы «Жазушы» баспасынан шыққан «Талантқа тағзым» атты кітабына атау беруде ол біраз адамдармен ақылдасады. Ақыры кітапқа осы атауды телгенде өте қатты қуанады. Жалпы, әдебиетте өзара жалғастық, аға буын мен кейінгі буынның туындыларындағы өзара ұқсастық ұғымдарын Сағат Әшімбаев кәсіби зерделеді. Оны публицист «Шындыққа сүйіспеншілік» жинағындағы «Биік мұрат тұрғысынан», «Әдебиет және мораль» атты көлемді макалаларында ерекше атап өтті.

Сағат Әшімбаев макалаларында дүниежүзілік әдебиет тарихының асқар шыңдары – Г. Гете, Т. Манн, Г. Манн, А. Пушкин, Л. Толстой, М. Горький ұлағаттары, олардың ғана емес, өнердің осы түрінде әр заманда өз тұрғысынан қараған пәлсапа ғылымның да аса ірі өкілдерінің уағыздары еске алынып отырады. Еске жай ғана алынбай, олардың ұлы туындыларындағы асыл ой-өрнектері мен өлмес, өшпес классикалық үрдістері қазақ сыншысының өз тұжырымдары арқылы сабақтастырылады [4].

Талантты қаламгер «Парызға лайық парасатты сөз» атты макаласында Сайын Мұратбековтың ертеректе шыққан «Өсу жолдарымыз», Ілияс Омаровтың «Шабыт шалқары», Ғабит

Мүсіреповтың «жан» атты сын еңбегінде Тәкен «...Т. Әлімқұловтың өзгешелігі сол, толғаудан бойын көрген ақынның» байқасаң да ба қанығасың. Талап алты қырындай о айтады. Талантты толғамының өзін жазу дегеніміз, шеберлігінің жан білетін, бірақ бәрі айтып отырған ой ойлау шеберлігі ай байланысты ұғым айқындай түседі. Нұрмұхамбеттің «ұшы көрініп, жаптырық, халқы мінберіне көтерілме қонақтар! Бүгінгі республикамызды қауымы асыға күткен жақсы жағдай қызметкерлерінің әбден қателескен дегеніміз – бұл ш асқақ сөйледі. Қу шапалақтағаны зал кетті. Кейде жазар алдыма Әшімбаев шынайылығы сон оқығандарға кере нәтижесінде қазір журналистика фа ашылғандығын тележурналисттің берілген. Оны тағд

Мүсіреповтың «Суреткер парызы», Тәкен Әлімқұловтың «Жұмбақ жан» атты сын жинақтарына, зерттеулеріне талдау жасаған. Сол еңбегінде Тәкен Әлімқұловтың жазушылық қырын жоғары бағалап: «...Т. Әлімқұловтың қалам сілтесінің сыры да сипаты да өзгеше. Өзгешелігі сол, автор таныс әуендегі таптаурын талдау мен ой толғаудан бойын аулақ салған. Оқып отырып «етек бастырлықты көп көрген ақынның» осы уақытқа дейінгі бажайлап байқай бермеген, жай байқасаң да басқаша байыптап көрмеген сырларына қапысыз қанығасың. Талант пен алмас – ұқсас құбылыстар. Алмастың алпыс алты қырындай оның беймәлім қырлары көп...[5]» - деп сауатты пікір айтады. Талантты сыншы С.Әшімбаевтің әдеби сын туралы ой-толғамының өзіндік жаңалығы бар. Сыншының: «Аса үздік шығарма жазу дегеніміз, шындығында шексіз әлем- ой әлеміндегі жаңаша ойлау шеберлігінің жаңаша үлгісін көрсету дер едік. Бұл бәріміз жақсы білетін, бірақ бәріміздің қолымыз жете бермейтін жазу шеберлігінің өзі айтып отырған ойлау шеберлігінің баламасы екендігін еске салады. Ал, ойлау шеберлігі автордың ойлау мәдениеті деңгейінің жоғарылығымен байланысты ұғым» өзіндік ой- толғамы ақын-жазушының талантын айқындай түседі. Әдеби сынның шебері атанған Сағат бірде Дінәш Нұрмұхамбеттің «Өмірден өтті бір арыс» естелігінде тағдыр жігінің ұшы көрініп, жағдайының нашарлап тұрғанына қасамастан, іші қапырық, халқы ығы-жығы, құрылымы жағынан кеңдеу залдың мінберіне көтеріледі де: «Құрметті қауым, кәдірлі халайық, мәртебелі қонақтар! Бүгінгі күнді, осы отырған сәтті, сіздермен біздер республикамыздың әдебиетіне, өнеріне жаны ашитын қауым, қазақ қауымы асыға күткеніміз аян. Себебі, осынау мереке, қуаныш, осы бір жақсы жағдай тек қана қазақ радиосының, телевизиясының қызметкерлерінің мерекесі, солардың ғана жеке қуанышы десек, біз әбден қателескен болар едік. Себебі, Қазақ радиосы мен телевизиясы дегеніміз – бұл шын мәнінде республиканың шам-шырағы...[6]», - деп асқақ сөйледі. Қуатты сөз, шырайлы ойға серпілген халықтың қол шапалақтағаны залдың жаңғырық атқан қабырғаларын бір сәтте билеп кетті. Кейде жазарым артып қалам сілтеп, қолым жүргенде үнемі көз алдыма Әшімбаевтың осы бейнесі елестейді. Оның мәңгілік әлемінің шынайылығы сондай, оның туындарын көзімен көзіп, көңілімен оқығандарға керемет бір сезімнен арылу қиын. Осы ігіліктердің нәтижесінде қазір әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, журналистика факультетінде Әшімбаев атындағы арнайы дәрісхана ашылғандығын мақтана айтуға болады. Сондай-ақ, танымал тележурналисттің есімі Отанымыздағы мектептер мен көшелерге берілген. Оны тағдырластары, аудиториясы мәңгілік көңіл қыртысында

сақтайды. Себебі, біз таныған Сағат Әшімбаевтың сырлы әлемінде ұлтының мүдесі, келешектің алпауыт салауаты жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қарағұлов Ә. Баспасөз және уақыт тынысы. (Жылдар. Адамдар. Оқиғалар). – Алматы: Қазақстан, 1976. – 143 б.
2. <http://group-global.org/ru/publication/61727-sagat-shimbaev-debi-syndaryndagy-azamattyk-poziciya>
3. Әшімбаев С. Сын сымбаты. (Әдеби сын макалалар, ой-толғамдар). – Алматы: Балауса, 2010. – 206 б.
4. Әшімбаев С. Парасатқа құштарлық. – Алматы: 1982. – 41 б.
5. Әшімбаев М. Сағат. (Естеліктер мен эсселер). – Астана: Елорда, 2012. – 126 б.
6. Әшімбаев М. Сағат. (Естеліктер мен эсселер). – Астана: Елорда, 2012. – 116 б.

Заман
уақыт зиялы
өмір сүрудің
Елбасымыз
адамзаттық к
ұлтының бү
саралай келе,
сабақ ала отыр
екі-ак сөзге с

Осы ру
шығып отырғ
кажеттіліктер
істерді атқару
Тым әрідегі та
олардың атқар
бастайтын ірі
жетелегенін ал

Он тоғ
ғана ғұмыр ке
шындығында,
танылған еңб
институтының
рухани жаңғыр
Батыстың озы
биік парасаты
көтерілген қай